

КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В КОНЦЕПЦІЇ ВАСИЛЯ СІМОВИЧА

Василь Сімович – знаний український філолог, громадський і культурний діяч, який усе своє свідоме життя присвятив дослідженню й популяризації рідної мови, а також усьому тому, що було до мови дотичне. Він вивчав мову українських письменників (особливо ґрунтовно дослідив шевченківську мову, а з Лесею Українкою, Іваном Франком, Михайлом Коцюбинським листувався), перекладав на українську мову класиків світової літератури (М. Гоголя, Л. Толстого та ін.), редагував численні газети, часописи, книжки для молоді, брав активну участь у роботі Правописної Комісії (Харків, 1927 р.) і т. ін. Як влучно висловилася Л. Ткач, «хто обирав тоді шлях філолога, мусив ще долучатися й до редакторства і перекладацтва, публіцистики, бути організатором громадського життя і педагогом, поєднуючи в собі аристократизм почувань з виснажливою працею чорнороба від культури» [19, с. 19]. Але найперше – В. Сімович був учитель. Він викладав українську мову та літературу в Чернівецькій учительській семінарії, пізніше читав курси з історії української мови та літератури в таборах Австрії та Німеччини українським військовополоненим, згодом, після повернення до Львова, В. Сімович навчав студентів, працюючи завідувачем кафедри української мови, а потім і деканом філологічного факультету Львівського університету. Своїм учителем його вважали такі авторитетні й знані лінгвісти, як Юрій Шевельов та Олекса Горбач [див. 1; 20; 22].

Зрозуміло, що В. Сімович, як ніхто інший, усвідомлював важливість і значення культури української мови для існування та збереження нації. Очевидно, що незалежно від рівня розвитку суспільства, питання мовної культури завжди залишається в категорії актуальних і вкрай важливих питань, від правильного розв'язання якого (маємо на увазі мовну політику держави, статусне й корпусне планування мови і т. ін.) залежить майбутнє будь-якої нації.

Мета статті – вибудувати цілісну й взаємопов’язану систему поглядів В. Сімовича на культуру української мови. Для цього потрібно виконати такі завдання:

- дослідити спеціальні мовознавчі розвідки науковця, присвячені виокремленому питанню;
- на основі аналізу мовознавчих праць Сімовича укласти його погляди на культуру української мови в цілісну систему.

Мовознавчий доробок В. Сімовича в цілому і в ділянці культури української мови зокрема досліджувало багато лінгвістів (П. Ковалів, Ю. Шевельов, О. Горбач, Л. Ткач, Ф. Погребенник, М. Білоус, З. Терлак та ін.), проте наукових розвідок, де було би викладено цілісну систему поглядів В. Сімовича на питання мовної культури, у сучасній лінгвістиці бракує.

Названій темі мовознавець присвятив близько десяти спеціальних розвідок. Перша стаття *«Хто у нас знає мову»* була надрукована в періодичному виданні *«Буковина»* в 1907 р. Ґрунтовна Сімовичева праця *«На теми мови»* побачила світ 1924 р. Іще через десять років, у 1934 р., з-під пера В. Сімовича вийшло одразу шість розвідок: *«Жінка і культура мови»*; *«"Великоукраїнські" вислови»*; *«Дещо про нашу купецьку мову»*; *«Наша товариська мова»*; *«Рідна мова й інтелектуальний розвій дитини»*; *«Один гін і сто перепон»*. У 1942 р. вийшла друком стаття *«Театр і культурна мова»*. Не можна не зарахувати до цього циклу й дві передмови, що були написані В. Сімовичем до лінгвістичних праць Олекси Синявського: *«Порадник української мови»* (1922 р.) і друге видання *«Норм української літературної мови»* (1941 р.) [див. 4; 5].

На основі уважного прочитання Сімовичевих праць можна вибудувати цілісну концепцію, або систему поглядів науковця на культуру української мови. В одній із названих розвідок В. Сімович виокремлює три взаємопов’язані чинники, від яких залежить майбутнє будь-якої нації. Цими трьома найважливішими чинниками є незалежність (за Сімовичем, «самостійність») народу, його рідна мова та національно-політична програма життя народу [13, с. 290]. І все це має безпосередній вплив на розвиток культури мови, і далі – на розвиток нації [13, с. 290–291]. Це, на нашу думку, в’яжеться з широким розумінням поняття мовної культури¹.

У вужчому розумінні (прескриптивний аспект) В. Сімович трактував *культуру мови* як «ортоепію», «нормалізацію форм»,

«синтаксичні явища», «семантику, фразеологію», тобто все те, що «творить мову»² [8, с. 273]. Унормування тогочасної літературної мови було надзвичайно важливим питанням для В. Сімовича. Ця проблема постала перед ним іще від того часу, як він почав викладати українську мову та літературу в Чернівецькій учительській семінарії. У статті «Хто у нас знає мову» (1907 р.) В. Сімович писав про «цілковиту анархію», що існувала під ту пору серед тогочасних учителів: «Що було в одного добре, то в другого не дуже добре, у третього вже зовсім зле; те, що в одного було народне, чисто народне, те в другого неестетичне, вульгарне, у третього польонізм або германізм, що один признав доброю формою, бо, напр., так уживає більшість і то ліпших письменників, те у другого нечуване, у третього зле утворене, без логічних законів і т. д.» [15, с. 233]. 1921 року вийшла друком «унікальна», за визначенням Юрія Шевельова, «Грамматика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці», що постала як результат десятирічної праці В. Сімовича-вчителя. Аналізуючи цю книжку, Ю. Шевельов писав, що та нормалізаторська робота, яку «звичайно виконували безособові колективні комісії, установи і т. ін.», виконала «одна людина» [21, с. 6]. На увагу заслуговує і той факт, що В. Сімовичу було значно складніше це зробити, ніж його послідовникам, адже під ту пору, «коли Сімович писав свою граматику, всі норми ще тільки напрацьовувалися, а літературна мова була радше нагромадження діалектних різновидів» [21, с. 6].

Пізніше, 1924 р., науковець публікує працю «На теми мови», де заторкує два «пекучі» питання: перше – це «величезний вплив законів московської мови» на мову гарних українських письменників, а далі й «на щоденну мову»; друге питання – неприйняття суспільством нових слів, «утворених у дусі народної мови» або «вигрібаних із народних низів чи з забуття», що Сімович називає консерватизмом [9, 264–265]. Показово, що вплив згаданої праці Сімовича на нормалізаторів 20-х років, зокрема О. Курило, а за нею М. Сулиму, С. Смеречинського та ін., був безперечним, що підтверджують непоодинокі покликання, знайдені в численних працях цих мовознавців [див. 3; 16; 17; 18]. Проблемі внормування тогочасної літературної мови присвячені ще дві розвідки науковця – це «"Великоукраїнські" вислови» та «Дещо про нашу купецьку мову» [див. 6; 7].

На думку В. Сімовича, культура мови має починатися з сім'ї, де батьки (головне матері) повинні прищеплювати своїм дітям навички правильної, або літературної мови. Так, у статті «Жінка і культура мови» Сімович описує «невеличку сцену», свідком якої він був, перебуваючи влітку 1906 року на лікуванні в санаторії під Віднем. Там же перебував на лікуванні звичайний віденський робітник на ім'я Франц, якого щодня відвідувала його дружина з діточками. В. Сімович згадує: «Мати раз у раз поправляла дітей і наказувала, щоб вони висловлювалися поправно по-німецьки» [8, с. 271]. Із прикрістю і болем він пише: «Я ні до того часу, ні після того, ні тепер – не чув іще, щоб українська мати не то щоб уважала, як сама говорить, але щоб поправляла мову своєї дитини, та наказувала їй, щоб висловлювалася як слід по-українському ...» [8, с. 271]. Схвально він висловлюється і про культуру мови чеських жінок, а також росіянок (щоправда, російських жінок передвоєнного покоління), чого він не може сказати на адресу українок: «Брак такої культури серед нашого жіноцтва відбивається негативно на молодому поколінні. ... Хоч є після війни тут поступ, але ж у порівнянні з іншими народами ми з цього погляду залишилися дуже позаду»³ [8, с. 272].

Далі, коли дитина підросте та піде до школи, належний рівень культури мови повинен бути у вчителів. Проте якраз фахових педагогів, які б навчали дітей української мови, у гімназіях не було [15, с. 228–229]. «Звичайно фахового учителя нема, – писав Сімович, – української мови вчить хто-небудь» [15, с. 228]. На глибоке переконання науковця, середня школа має випускати молодь «зі справдішнім знанням мови, зі знанням граматики рідної мови, та граматики у модернім значінню сего слова», але для цього насамперед потрібно створити «солідну науку граматики української мови», «граматику живої мови» [15, с. 235]. І коли вже були закладені підвалини для створення такої науки, В. Сімович майже через тридцять п'ять років знову повертається до теми вчительства. У передмові до другого видання «Норм ...» (1941 р.) О. Синявського, який, як відомо, присвятив свою працю українському вчителю, В. Сімович пристає на позицію колеги, що виявляється в таких Сімовичевих словах: «... кому-кому, а вчителю треба такої книжки, що хто-хто, а український вчитель повинен норми української літературної мови опанувати» [12, с. 303].

Однією із провідних засад навчання дітей у школі, за В. Сімовичем, має бути навчання рідною мовою. Цю думку науковець висловив у розвідці «Рідна мова й інтелектуальний розвій дитини»⁴. Як зазначає В. Сімович, «кожна мова має свою характеристичну будову, свою власну прикметну їй словотворчість, окремі семантичні закони і зв'язану з ними образність», і людина, використовуючи ті мовні закони, «вишукує для себе форми вислову» [13, с. 296]. Дитина дістає «цю форму» (тобто рідну мову) вже в батьківській хаті, «й саме на цій формі будується можливість її духового розвитку» [13, с. 296]. За словами філолога, «перенесення цієї форми на іншу, чи далеку, чи споріднену, – приневолює дітей засвоювати цю форму, а це сполучене з утратою часу» [13, с. 296]. Час, призначений на поступовий інтелектуальний розвиток дитини, витрачається на засвоєння нерідної мови, що призводить або до припинення того розвитку, або ж до «повної механізації» навчання в школі [див. 13, с. 296].

Статті 1934 та 1942 років – «Наша товариська мова», «Один гін і сто перепон», «Театр і культурна мова» – є ілюстрацією розуміння В. Сімовичем поняття культури мови на рівні мовлення (узусний аспект). Так, у розвідці «Наша товариська мова» науковець розглядає «своєрідні» етикетні мовні формули (за Сімовичем, «товариські вислови»), що їх здавна «на цілій Україні» вживають люди «при зустрічі, при вітаннях, прощаннях, перед їжею, після неї і т. д.» [10, с. 283]. Дослідник пише, «що кидаючи чомусь народні товариські вислови (нераз цілком непотрібно), ми витворюємо інтелігентську товариську мову – не на основі своїх мовних законів і не з духом української мови, а ліземо за чужими зразками ...» [10, с. 289]. У статті «Один гін і сто перепон» ідеться про «недбальство» та «неохайність» усного мовлення тогочасних галичан [11, с. 301]. Як зазначає В. Сімович, «взагалі мимоволі заражуєшся вражінням, що наші галицькі земляки щодо говореної мови скидаються на швейцарських німців, що писану мову культивують і культивують її досить поважно, а до говореної мови не прикладають ваги» [11, с. 301]. Культурному слову, що має лунати з уст українських акторів сцени, присвячена стаття «Театр і культурна мова». Своєрідним заклик до дії звучать Сімовичеві слова: «Треба, щоб і в нас, як воно буває скрізь, і т е а т р зайнявся культурою слова, щоб і в нас, як і в інших народів, із дощок сцени

лунала гарна, чиста, правильна літературна мова – і в вислові, і у висловах, в будові фраз, і в будові речень!» [14, с. 307].

Отже, як бачимо, перед нами постає цілісна взаємопов'язана система поглядів Василя Сімовича на культуру української мови, яка до того ж цілком узгоджується з сучасним багатоаспектним розумінням названого поняття. З упевненістю можемо стверджувати, що українці завжди будуть пам'ятати В. Сімовича як непересічну особистість, яка все своє свідоме життя присвятила вивченню, збереженню та піднесенню української мови на вищій культурний щабель.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Горбач О.** Василь Сімович і його «Граматика української мови» (1921) / Василь Сімович : Праці у двох томах. Т. 1: Мовознавство / Упорядк. і передм. Л. Ткач. / Олекса Горбач. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. – С. 440–450.
2. **Карікова Н.** Про багатоаспектність поняття мовної культури у співвідношенні з тріадою *мова – язик – мовлення* / Н. М. Карікова // Вісник філологічного факультету Харк. нац. ун-ту ім. В. Каразіна. – Х., 2010. – Ч. 1. – № 910. – С. 360–365. – (Серія "Філологія"; вип. 60.).
3. **Курило О.** Уваги до сучасної української літературної мови / О. Курило. – [3-тє вид.]. – К. : Книгоспілка, 1925. – 248 с.
4. **Синявський О.** Норми української літературної мови / О. Синявський. – Львів : Українське видавництво, 1941. – 363 с.
5. **Синявський О.** Порадник української мови / О. Синявський. – Харків; Берлін; Нью-Йорк : Космос, 1922. – 150 с.
6. **Сімович В.** "Великоукраїнські" вислови / Василь Сімович : Праці у двох томах. Т. 1: Мовознавство / Упорядк. і передм. Л. Ткач. / В. Сімович. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. – С. 274–278.
7. **Сімович В.** Дещо про нашу купецьку мову / Василь Сімович : Праці у двох томах. Т. 1: Мовознавство / Упорядк. і передм. Л. Ткач. / В. Сімович. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. – С. 279–282.
8. **Сімович В.** Жінка і культура мови / Василь Сімович : Праці у двох томах. Т. 1: Мовознавство / Упорядк. і передм. Л. Ткач. / В. Сімович. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. – С. 271–273.
9. **Сімович В.** На теми мови / В. Сімович. – Прага; Берлін : Нова Україна, 1924. – 45 с.

10. **Сімович В.** Наша товариська мова / Василь Сімович : Праці у двох томах. Т. 1: Мовознавство / Упорядк. і передм. Л. Ткач. / В. Сімович. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. – С. 283–289.
11. **Сімович В.** Один гін і сто перепон / Василь Сімович : Праці у двох томах. Т. 1: Мовознавство / Упорядк. і передм. Л. Ткач. / В. Сімович. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. – С. 300–302.
12. **Сімович В.** Передмова до праці : Синявський О. Норми української літературної мови / Василь Сімович : Праці у двох томах. Т. 1: Мовознавство / Упорядк. і передм. Л. Ткач. / В. Сімович. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. – С. 303–304.
13. **Сімович В.** Рідна мова й інтелектуальний розвій дитини / Василь Сімович : Праці у двох томах. Т. 1: Мовознавство / Упорядк. і передм. Л. Ткач. / В. Сімович. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. – С. 290–299.
14. **Сімович В.** Театр і культурна мова / Василь Сімович : Праці у двох томах. Т. 1: Мовознавство / Упорядк. і передм. Л. Ткач. / В. Сімович. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. – С. 305–307.
15. **Сімович В.** Хто у нас знає мову / Василь Сімович : Праці у двох томах. Т. 1: Мовознавство / Упорядк. і передм. Л. Ткач. / В. Сімович. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. – С. 228–235.
16. **Смеречинський С.** Нариси з української синтакси (у зв'язку з фразеологією та стилістикою) / С. Смеречинський. – Х. : Радянська школа, 1932. – 283 с.
17. **Сулима М.** З приводу наших мовних злиднів / М. Сулима // Радянська освіта. – 1927. – № 2. – С. 25–33.
18. **Сулима М.** Про "позаяк", "(п)оскільки" й "(п)остільки" / М. Сулима // Збірник Центральних Державних Курсів Українознавства. – Х. : ЦДКУ при УПО НКО, 1928. – № 1. – С. 32–41.
19. **Ткач Л.** Передмова / Василь Сімович : Праці у двох томах. Т. 1: Мовознавство / Упорядк. і передм. Л. Ткач. / Людмила Ткач. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. – С. 13–28.
20. **Шевельов Ю.** Життя і праця Василя Сімовича / Юрій Шевельов // Слово. – 1991. – Ч. 23. – С. 6–7.
21. **Шевельов Ю.** Життя і праця Василя Сімовича / Юрій Шевельов // Слово. – 1992. – Ч. 1 (46). – С. 6–7.
22. **Шевельов Ю.** Незаступна втрата / Василь Сімович : Праці у двох томах. Т. 1: Мовознавство / Упорядк. і передм. Л. Ткач. / Юрій Шевельов. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. – С. 427–428.

¹ На нашу думку, в сучасному розумінні *мовної культури* можна виокремити три взаємопов'язані аспекти: 1) на рівні *мови* (широке розуміння) мовна культура усвідомлюється як державна мовна політика з наданням літературній мові статусу офіційної (що дозволяє значно розширити сфери функціонування цього різновиду мови й закріпити досягнуті в процесі розвитку результати); до неї ж належить діяльність, спрямована на формування мовно-національної самосвідомості, на популяризацію рідної мови, на її захист, плекання і т.ін.; 2) на рівні *язика* (прескриптивний аспект) мовна культура визначається як лінгвістична наука, що має за предмет норми літературної мови; при потребі переглядає затверджені раніше літературні норми задля ефективнішого виконання мовою її комунікативної функції або й упроваджує нові норми; 3) на рівні *мовлення* (узусний аспект) мовна культура усвідомлюється як відтворення певним колом освічених мовців літературної мови (в процесі чого виявляється їх рівень засвоєння і володіння нормами літературної мови), або, іншими словами, це лінгвістична компетенція освічених мовців, що знаходить свій вияв у реальній комунікації [докладніше про це див.: 2].

² В оригіналі В. Сімович висловився так: «Люди, що кричать про правописний хаос та роздирають собі роти над проблемою "один народ – один правопис", – над культурою самої мови ніколи не спиняються ... Що сама орфоепія, що нормалізація форм, що синтаксичні явища, що семантика, фразеологія – що це все творить мову, не – правопис, про це ніхто й не думає ...» [див. 8, с. 273].

³ І хоча Сімович пише про жінок Західної України, зокрема Галичини, проте його критичні слова можна було цілком прикласти й до культури мови жіноцтва Наддніпрянщини.

⁴ Зауважмо, що Ю. Шевельов уважав згадану статтю дуже важливою «для розуміння загальномовознавчих поглядів Сімовича» [див. 22].